

Дмитро Чибісов

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО ТОРГОВЕЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Dmytro Chybisov

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

HARMONIZATION OF PROVISIONS OF THE AGREEMENT ON TRADE-RELATED ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION

The article is devoted to important for EU Member States, the WTO members and associated partners of the EU problem of harmonization of TRIPS requirements in the EU law, correlation of WTO law with the EU law in the field of IPR protection, issue of delimitation of competences between EU supranational institutions and its Member States. The article studies legality and complexity of use of the EU mechanisms which clarify and/or adjust obligations of the Member States and associated partners (such as Ukraine) under the TRIPS Agreement, administered by the WTO. It was determined that the EU uses three mechanisms to create their own, distinct from the TRIPS requirements, harmonized IP protection: through adoption of the EU supranational regulations; with the help of the EU Court and a new supranational judicial body (the Unified Patent Court); and by sharing interpretation of the TRIPS Agreement on the EU associate members and their trading partners. It was concluded that the EU's activities actually competes with the WTO and WIPO activities in several areas of IPR protection.

Key words: IP rights protection, EU, WTO, TRIPS Agreement, harmonization of TRIPS requirements, Ukraine.

Актуальність дослідження пов'язана із тим, що в постіндустріальному світі основним фактором стабільного розвитку держави і суспільства є інтелектуальна власність (далі – «ІВ»), ефективна охорона якої характеризує інвестиційний клімат держави та потенціал її розвитку. При цьому, починаючи з 1994 р. міжнародно-правовий механізм охорони ІВ, започаткований наприкінці XIX ст., та інституційно розвинений в рамках Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – «ВОІВ») знаходиться під тиском глобалізації світогосподарських зав'язків та конкуруючих норм міжнародних універсальних та регіональних угод. Вивчення нормативно-правових основ охорони ІВ в рамках Світової організації торгівлі (далі – «СОТ») й практичних засобів їх імплементації на теренах ЄС дозволить Україні та іншим державам-членам СОТ більш ефективно діяти на міжнародній арені та будувати гармонічну внутрішню політику з охорони ІВ згідно кращої європейської практики.

Об'єктом дослідження є міжнародні правовідносини, які виникають під час гармонізації¹ положень охорони ІВ окреслених Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – «Угода ТРИПС») на теренах ЄС. Предметом дослідження є комплекс норм міжнародного права, що забезпечують гармонізацію вимог Угоди ТРИПС в ЄС та їх еволюційний розвиток. Метою статті є виявлення особливостей та тенденцій гармонізації положень Угоди ТРИПС на теренах ЄС. Також автором ставиться завдання визначити співвідношення права СОТ та права ЄС і, його держав-членів, в процесі гармонізації вимог Угоди ТРИПС на наднаціональному та

¹ Під «гармонізацією» розуміється визначення надане В.І. Муравйовим, а саме «приведення норм внутрішнього права держав-членів європейських інтеграційних об'єднань у відповідність з вимогами права Євросоюзу». Див. Муравйов, В. (2007). Проблеми гармонізації законодавства держав-членів та третіх країн в контексті європейської інтеграції. *Український щорічник міжнародного права*, 289.

внутрішньодержавному рівнях відповідно.

Окремі аспекти досліджуваної проблематики розглядалися в працях таких дослідників, як Л.Л. Богачова¹, С. Білет (*Billiet, S.*)², О.К. Вишняков³, Р.Є. Еннан⁴, С. Ель (*El Said M.*)⁵, Т. Коттер (*Cottier T.*)⁶, Т. С. Ківалова⁷, В. Муравйов⁸, А. Розас (*Rosas, A.*)⁹, Л. Орландо (*Orlando L.*)¹⁰, С. Сабраманян (*Subramanian S.*)¹¹, М. Санта-Круз (*Santa-Cruz M.*)¹² та інш. У працях зазначених авторів знайшли відображення окремі аспекти досліджуваного питання, проте досі не було вироблено комплексного та системного підходу до визначеності проблематики. З огляду на це, дане дослідження має наукову цінність, а існування праць зазначених авторів не позбавляє його актуальності.

Питання гармонізації охорони ІВ є дискусійним з огляду на питання співвідношення та взаємодії права СОТ та права ЄС і його держав-членів у сфері охорони ІВ. Позиція ЄС у контексті визначення взаємодії права ЄС та СОТ є неоднозначною та багато в чому пов'язаною з забороною прямої дії ТРІПС (у випадках, коли право ЄС нормативно регламентує сферу охорони ІВ визначену Угодою ТРІПС). Так, наприклад, Судом ЄС було визнано, що Угода ТРІПС може бути застосована національними судовими органами держав-членів ЄС лише у випадках, коли відповідні заходи з забезпечення охорони ІВ «не є предметом розгляду права ЄС». А громадяни держав-членів ЄС можуть безпосередньо посилатися на положення Угоди ТРІПС лише тоді, коли право ЄС не встановлює нормативно-правовий порядок щодо відповідних питань охорони ІВ, які встановлює ТРІПС¹³. Тобто, відповідно до рішень Суду ЄС, Угода ТРІПС (за окремими виключеннями) не має прямої дії на території ЄС, а ТРІПС є засобом забезпечення «лібералізації міжнародної торгівлі, а не гармонізації права ЄС чи держав-членів»¹⁴ щодо конкретних матеріальних норм (наприклад, у сфері патентування¹⁵). При цьому директиви ЄС визнають міжнародно-правові зобов'язання держав-

¹ Богачова, Л.Л. (2015). Механізм вирішення колізій між європейським і національним правом (теоретичні аспекти). *Юридичний науковий електронний журнал*, 6, 12. <http://lsej.org.ua/6_2015/3.pdf>. (2016, листопад, 11).

² Billiet, S. (2006) From GATT to the WTO: The Internal Struggle for External Competences in the EU, *JCMS*, 44, 904–906.

³ Вишняков, О.К. (2014). *Наднаціональне право як феномен*. Одеса: Юрид. л-ра, 119-124.

⁴ Еннан, Р.Є. (2010). Право інтелектуальної власності в наднаціональній правовій системі (Європейський Союз). Одеса. *Актуальні проблеми держави і права*, 36, 418-423.

⁵ El Said, M. *The European Union Free Trade Agreements (EU FTAs) and TRIPS-Plus: Challenges and Opportunities for the Ukraine*. <http://www.undp.org.ua/images/stories/IPRandAEM_Kyiv/EU%20TRIPS-Plus%20Rules%20Ukraine_ENG.doc>. (2016, листопад, 11).

⁶ Cottier, T., Schefer, K. (1998). The Relationship between World Trade Organization Law, National and Regional Law. *J Int'l Economic L*, 1, 83-122.

⁷ Ківалова, Т.С. (2009). Розвиток міжнародно-правових принципів в епоху глобалізації. Одеса. *Актуальні проблеми держави і права*, 3, 318-325.

⁸ Муравйов, В. (2007). Проблеми гармонізації законодавства держав-членів та третіх країн в контексті європейської інтеграції. *Український юрічник міжнародного права*, 286-319.

⁹ Rosas, A. (2008). The European Court of Justice and Public International Law. In J. Wouters, A. Nollkaemper and E. de Wet (Eds.), *The Europeanisation of International Law – The Status of International Law in the EU and its Member States*, 56. The Hague: T.M.C. Asser Press.

¹⁰ Orlando, Laura (2007). Piracy' provisions under the Enforcement Directive and patent infringement. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2 (10), 642–643.

¹¹ Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

¹² Santa-Cruz, S., Maximiliano (2007). Intellectual Property Provisions in European Union Trade Agreements: Implications for Developing Countries, ICTSD IPRs and Sustainable Development Issue Paper No. 20, International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva, Switzerland.

<<https://www.iprsonline.org/resources/docs/Santa-Cruz%20Blue20.pdf>>. (2016, листопад, 11).

¹³ Judgment of the Court in Joined Cases C-300/98 and C-392/98 of 14 December 2000.

<<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=45447&pageIndex=0&doctlang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1083917>>. (2016, листопад, 11).

¹⁴ Judgment of the Court (Grand Chamber) on Daiichi Sankyo Co. Ltd and Sanofi-Aventis Deutschland GmbH v DEMO Anonimos Viomikhaniki kai Emporiki Etairia Farmakon of 18 July 2013. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0414>>. (2016, листопад, 11).

¹⁵ Наприклад, у справі C-431/05 *Merck Genéricos Produtos Farmacêuticos* y 2007 р. Суд ЄС визнав те, що застосування судами положення ст. 33 Угоди ТРІПС можливе і не буди протирічти праву ЄС.

членів ЄС за Угодою ТРІПС і підкреслюють необхідність дотримання вимог Угоди¹. Аналогічно і Суд ЄС (хоча й не надає Угоді ТРІПС прямої дії) відмовляється забезпечувати виконання зобов'язань за правом ЄС у разі, коли вони протирічат праву СОТ². Але повага міжнародних зобов'язань не означає, що ЄС погоджується з переважною силою Угоди ТРІПС над правом ЄС. При цьому С. Сабраманян нагадує, що інституційна структура СОТ є такою, яка передбачає надання прямого ефекту, принаймні рішенням ДСБ СОТ, і ЄС має прийняти такий підхід³. Утім, у такому разі ЄС також має погодитись із тлумаченням зобов'язань за ТРІПС ДСБ СОТ. Однак останні, як відомо, є предметом розгляду Суду ЄС та окремих держав-членів у контексті їх відповідності праву ЄС, що вказує на існування сфер охорони ІВ, які є предметом розгляду як ДСБ СОТ, так і Суду ЄС. Таким чином, виникає питання щодо того, як саме ЄС трактує зобов'язання за ТРІПС, яка його компетенція у цьому питанні, яким чином правотворча та інституційна діяльність ЄС може впливати на імплементацію ТРІПС державами-партнерами ЄС, такими, наприклад, як Україна. Тобто, трактування зобов'язань ЄС та держав-членів Союзу перед СОТ є складним та неоднозначним процесом, який стикається з проблемою визначення пріоритетів між правом ЄС та правом СОТ, а також визначенням компетенції ЄС у питаннях охорони ІВ відносно компетенції держав-членів ЄС.

Прийняття Угоди ТРІПС було значним кроком уперед для врегулювання питань міжнародно-правової охорони ІВ. А ЄС був та залишається одним із найактивніших членів СОТ й авторів Угоди ТРІПС. При цьому в ЄС мінімальні стандарти охорони, передбачені ТРІПС, вважаються заниженими⁴. Для того, щоб підвищити цей рівень охорони ІВ, в ЄС здійснюється власна інтерпретація, уточнення і доповнення положень Угоди ТРІПС, яка є обов'язковою для держав-членів ЄС та асоційованих партнерів⁵ Союзу або держав, із якими підписані відповідні двосторонні угоди про вільну торгівлю^{6,7}. При цьому участь ЄС у СОТ у якості митного союзу⁸ і можливість апеляції до власних регламентів і процедур дозволяють ЄС впливати на інтерпретацію положень Угоди ТРІПС іншими державами-членами СОТ. Утім, порушення такої умовно «загальноєвропейської» інтерпретації положень Угоди ТРІПС не означає порушень права СОТ. Тому відповідальність за такі порушення багато в чому залежить від того, які економічні стосунки має держава-член СОТ із ЄС чи його державами-членами. Крім того, в останні роки в ЄС здійснюються реформи, направлені на гармонізацію патентних правил та процедур і створення единого європейського суду, який би інтерпретував правила ЄС у сфері ІВ та зобов'язання ЄС за ТРІПС та іншими угодами в сфері ІВ. Аналогічно цій ініціативі в ЄС створено механізм міжнародно-правової уніфікації правил реєстрації торгових марок ЄС, що вказує на наявність

¹ Наприклад, дивись преамбулу Директиви 2004/48 (Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights. <<http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/48/oj>> (2016, листопад, 11).

² Judgment of the Court in Case C-377/98, Netherlands v. Parliament and Council of 9 October 2001. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61998CJ0377>>. (2016, листопад, 11)

³ Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

⁴ Santa-Cruz, S., Maximiliano (2007). Intellectual Property Provisions in European Union Trade Agreements: Implications for Developing Countries, ICTSD IPRs and Sustainable Development Issue Paper No. 20, International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva, Switzerland. <<https://www.iprsonline.org/resources/docs/Santa-Cruz%20Blue20.pdf>>. (2016, листопад, 11).

⁵ Наприклад, Угода про Асоціацію з Україною, де питанням охорони ІВ присвячена Глава 9, яка так і називається «Інтелектуальна власність» та охоплює статті зі 157 до 252. Також є чотири додатки до Глави 9: Додаток 22А, Додаток 22В, Додаток 22С, та Додаток 22Д. Загалом питанню регулювання інтелектуальної власності присвячено близько 200 сторінок тексту Угоди (включаючи додатки).

⁶ Дивись дослідження Ель С. (*El Said M.*) в якому він пише про те, що за допомогою цих двох типів угод ЄС створює інтерпретацію вимог ТРІПС яку мають застосовувати партнери Союзу. (*El Said M. The European Union Free Trade Agreements (EU FTAs) and TRIPS-Plus: Challenges and Opportunities for the Ukraine*. <http://www.undp.org.ua/images/stories/IPRandAEM_Kyiv/EU%20TRIPS-Plus%20Rules%20Ukraine_ENG.doc> (2016, листопад, 11)).

⁷ *El Said, M. The European Union Free Trade Agreements (EU FTAs) and TRIPS-Plus: Challenges and Opportunities for the Ukraine*. <http://www.undp.org.ua/images/stories/IPRandAEM_Kyiv/EU%20TRIPS-Plus%20Rules%20Ukraine_ENG.doc>. (2016, листопад, 11).

⁸ Членство ЄС у СОТ починається з часу заснування СОТ у 1995 р. і дозволяє ЄС застосовувати преференційний митний та тарифний режим щодо членів ЄС, а не всіх держав-членів СОТ як того передбачає режим найбільшого сприяння.

інституційної та правової бази ЄС, метою якої є забезпечення охорони ІВ в ЄС і яка конкурує в цьому питанні з правом СОТ. Тобто ЄС поступово стає не лише регулятором митних відносин держав-членів ЄС, а й інститутом, уповноваженим створювати власні, найчастіше вищі, ніж передбачено Угодою ТРІПС, стандарти охорони ІВ.

С. Сабраманян (*Sujitha Subramanian*) пише, що охорона ІВ в ЄС забезпечується в умовах «відсутності чіткого розуміння зобов'язань Товариства та держав-членів відповідно міжнародним договорам»¹. Тобто ЄС неоднозначно тлумачить Угоду ТРІПС², а позиція ЄС, яка полягає в тому, щоб надавати ТРІПС статусу нижчого, ніж мають договори про заснування ЄС, є невірною з урахуванням вимог Віденської конвенції³ про право міжнародних договорів⁴.

Вбачається, що така проблема пов'язана із застосування Угоди ТРІПС на рівні ЄС крізь призму умовних, діючих самостійно організаційно-правових механізмів ЄС. *По-перше, це прийняття нормативних актів ЄС наднаціонального^{5,6} характеру*, які є обов'язковими для його членів і які реалізуються у формі директив, регламентів або рішень. *По-друге, це створення одноманітної інтерпретації вимог до охорони окремих об'єктів ІВ* і створення для цього квазісудових органів наднаціональної юрисдикції⁷. Наприклад, Уніфікований патентний суд ЄС (УПС) має юрисдикцію визнати правомірність застосування тих чи інших внутрішньодержавних інструментів для охорони ІВ або наднаціонального права ЄС (у координації із Судом ЄС) й їх відповідність міжнародним зобов'язанням держав-членів ЄС за відповідними угодами в сфері охорони ІВ. Дещо меншу компетенцію має Європейський офіс інтелектуальної власності, який забезпечує реєстрацію торгової марки ЄС та вирішення спірних питань щодо умов та вимог до її реєстрації. *По-третє, це поширення інтерпретації Угоди ТРІПС на асоційованих членів ЄС* та його торгівельних партнерів шляхом підписання Угод про Асоціацію або вільну торгівлю⁸. Серед трьох механізмів перший є найбільш розвиненим і вже діючим у повній мірі.

Так, компетенція ЄС приймати нормативні акти наднаціонального характеру у сфері охорони ІВ засновується на положеннях ст. 3 та ст. 113 ДФСЄ⁹, які визначають виключну та спільну

¹ Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

² Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

³ Vienna Convention on the Law of Treaties 1986.

<http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf>. (2016, листопад, 11).

⁴ Зокрема, С. Сабраманян пише, що «...European Court was effectively making the point that in the hierarchy of norms international agreements occupy an intermediate position between primary and secondary EU law. However, international law suggests that the European Union is bound by the treaties it has signed».

⁵ Ми застосовуємо термін «наднаціональний» (та наднаціональне право) у тому контексті у якому його окреслив О.К. Вишняков, а саме як «право», яке здійснює «позадержавний владній елемент», що діє за за рахунок «трансферу суверенітету». Див.: Вишняков, О.К. (2014). *Наднаціональне право як феномен*. Одеса: Юрид. л-ра, 119-124.

⁶ Вишняков, О.К. (2014). *Наднаціональне право як феномен*. Одеса: Юрид. л-ра, 119-124.

⁷ Так, у лютому 2013 р. 24-ри членів ЄС підписали Угоду «Про уніфікований (Об'єднаний) патентний суд» (Угода про УПС) якою було дано старт заснуванню «квазісудової» наднаціональної інституції яка має на меті гармонізувати правила патентної охорони ЄС й зокрема унеможливити паралельні судові процеси щодо визнання чи невизнання дії патентів на території різних держав-членів ЄС. Сьогодні Угода підписана всіма державами-учасниками ЄС за винятком Іспанії, Хорватії та Польщі. Створення УПС дозволить зменшити кількість патентних справ, що розглядаються у різних державах членах ЄС щодо одного й того ж патенту. Так, юрисдикція національних судів держав-членів СОТ, що є учасниками УПС, у справах про порушення патентного законодавства, буде передана УПС який стане єдиним наднаціональним механізмом з повноваженням інтерпретації патентних правил, що застосовуватимуться в ЄС.

⁸ У 2014 р. у зв'язку із підписанням Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – «Угода про Асоціацію») Україна зобов'язалась забезпечити належне та ефективне виконання вимог Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – «ТРІПС») з поправкою на вимоги Угоди про Асоціацію із ЄС. Такі поправки суттєво змінюють зобов'язання асоційованого партнера ЄС щодо інтерпретації та виконання вимог Угоди ТРІПС, що має на меті гармонізувати законодавство держави із правом ЄС у сфері охорони ІВ.

⁹ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union OJ C 83, 30.3.2010. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF>>. (2016, листопад, 11).

компетенцію ЄС та держав-членів. Так, виключні повноваження ЄС у контексті ТРІПС стосується питань переміщення ІВ через митний кордон та засобів, які застосовуються в випадках виявлення порушень ІВ на митному кордоні (ст.3 ДФЄС). А спільна компетенція ЄС у питаннях охорони ІВ засновується на положенні ст. 113 ДФЄС, яке вказує, що ЄС має законодавчу компетенцію в питаннях, пов'язаних із «комерційними аспектами інтелектуальної власності»¹. При цьому, згідно ДФЄС, держави-члени ЄС можуть також мати право діяти в цій сфері, однак за умови, що ЄС не використав своє право щодо цього (ст. 2 п.2 ДФЄС). Однак, ЄС дуже активно бере участь у роботі ДСБ СОТ як у якості митного союзу, так і в справах, які стосуються прав та обов'язків держав-членів ЄС². А це, на думку С. Сабраманяна, означає, що ЄС «майже не надає прав (компетенції) державам-членам у сфері ІВ»³. І ми з цим повністю погоджуємося, враховуючи велику кількість директив та регламентів ЄС, які встановлюють правила та процедури забезпечення охорони ІВ в рамках Союзу. Насамперед, це директиви і регламенти, які уточнюють, інтерпретують або доповнюють зобов'язання Союзу за Угодою ТРІПС або ЄПК. І тут важливо підкреслити, що окремі директиви ЄС є актами, якими «гармонізуються» різні положення Угоди ТРІПС на території ЄС.

О.К. Вишняков вказував, що «наднаціональні органи» ЄС мають можливість видавати в рамках переданої їм державами-членами ЄС компетенції «акти, що є обов'язковими для країн-учасниць та їх суб'єктів права». За його словами це створює право «на наднаціональному рівні у вигляді нормативних та інших правових актів, котрі замінюють норми національного права країн-учасниць та мають пряму дію щодо суб'єктів права»⁴. Т.С. Ківалова пише, що «поступово держави втрачають власний економічний суверенітет»⁵, Аналогічно, Л.Л. Богачова пише, що «тенденції розвитку європейського права свідчать про посилення значущості й обов'язковості його норм»⁶. Далі Л.Л. Богачова доповнює, що ступень такого впливу залежить від статусу країни, а саме чи має вона підписані угоди про асоціацію із ЄС, чи інші угоди про економічне співробітництво чи ні. При наявності таких угод, можна говорити про те, що не лише держави-члени ЄС добровільно передають частину свого економічного суверенітету щодо участі у СОТ до ЄС, але й асоційовані партнери ЄС знаходяться в подібній ситуації.

Як пише Р.Є. Еннан «з метою гармонізації законодавства ЄС прийнята велика кількість директив, регламентів та рішень, які спрямовані на зближення законів держав-членів ЄС»⁷. Автор вказує, що в ЄС вже сформоване «автономне право інтелектуальної власності ЄС»⁸, яке сприяє уніфікації законодавств країн-членів ЄС у сфері інтелектуальної власності. Ми повністю погоджуємося із цим твердженням.

Так, Директива 2004/48/ЕС⁹ щодо забезпечення охорони ІВ має на меті встановити єдині стандарти забезпечення охорони ІВ на території ЄС (п.10 Преамбули Директиви) для чого вона вказує державам-членам ЄС, як покращити забезпечення охорони ІВ в контексті виконання вимог ТРІПС та положень директив і регламентів ЄС з питань ІВ. Мета прийняття Директиви полягає в тому, щоб уникнути «нерівнозначного» («*disparities*») забезпечення охорони ІВ відповідно вимогам

¹ Rosas, A. (2008). The European Court of Justice and Public International Law. In J. Wouters, A. Nollkaemper and E. de Wet (Eds.), *The Europeanisation of International Law – The Status of International Law in the EU and its Member States*, (p. 56). The Hague: T.M.C. Asser Press.

² Billiet, S. (2006) From GATT to the WTO: The Internal Struggle for External Competences in the EU, *JCMS*, 44, 904–906.

³ Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21, <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

⁴ Вишняков, О.К. (2012). Інтеграційне право як інструмент «європеїзації» України: структура та зміст. Київ. *Європейське право*, 2-4, 147.

⁵ Ківалова, Т.С. (2009). Розвиток міжнародно-правових принципів в епоху глобалізації. Одеса. *Актуальні проблеми держави і права*, 3, 324.

⁶ Богачова, Л.Л. (2015). Механізм вирішення колізій між європейським і національним правом (теоретичні аспекти). *Юридичний науковий електронний журнал*, 6, 12. <http://lsez.org.ua/6_2015/3.pdf>. (2016, листопад, 11).

⁷ Еннан, Р.Є. (2010). Право інтелектуальної власності в наднаціональній правовій системі (Європейський Союз). Одеса. *Актуальні проблеми держави і права*, 36, 422.

⁸ Еннан, Р.Є. (2010). Право інтелектуальної власності в наднаціональній правовій системі (Європейський Союз). Одеса. *Актуальні проблеми держави і права*, 36, 422.

⁹ Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights. <<http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/48/oj>>. (2016, листопад, 11).

зазначених міжнародних угод (п. 7 преамбули Директиви). Насамперед, такі проблеми пов'язані з тимчасовими заходами, передбаченими Угодою ТРІПС, методом розрахунку збитків, шляхом отримання та використання доказів у справах про порушення прав ІВ, судовою забороною певних дій, які суттєво відрізняються в різних державах-членах ЄС, а в деяких вони взагалі відсутні (п. 7 преамбули Директиви). Директива також констатує те, що на міжнародному рівні всі Члени ЄС та сам Союз, відповідно своїх компетенцій, «зобов'язані виконувати Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності»¹. Також у цій Директиві вказується, що члени ЄС також є підписантами інших міжнародних угод, які, зокрема, включають Бернську і Паризьку конвенції і, відповідно, також мають їх виконувати². У ст. 8 Директиви наводиться перелік випадків, які, згідно Угоди ТРІПС, мають обґрунтовувати процедуру отримання інформації про третіх осіб, задіяних у порушенні прав ІВ. При цьому, на відміну від положення ст. 47 Угоди ТРІПС, положення ст. 8 Директиви не лише дозволяють отримувати інформацію про «дистрибуторів» та «виробників» контрафактної продукції (як передбачено ТРІПС), але й дозволяють отримувати інформацію про всіх задіяних посередників, а також покупців і ритейлерів такої продукції. У ст. 10 Директиви також наводиться трактування ст. 46 Угоди ТРІПС щодо прийняття заходів з усунення порушення прав ІВ. Директива дозволяє застосовувати тимчасові заходи судового характеру для отримання компенсації за порушення прав ІВ. При цьому, на думку Л. Орландо (*Orlando, L.*), положення Директиви широко тлумачаться судами держав-членів ЄС, що дозволяє останнім накладати арешт не лише на товари, що призвели до порушення прав ІВ, але й на банківські рахунки, рухоме і нерухоме майно особи, яка звинувачується у порушенні³. Загалом, положення Директиви в той чи інший спосіб «апроксимують»⁴ застосування норм Угоди ТРІПС державами-членами ЄС.

Директива 98/71/ЕС⁵ про правову охорону промислових зразків визначає умови патентопридатності, строк охорони та обмеження, які застосовуються до промислових зразків. В Угоді ТРІПС цьому об'єкту ІВ присвячено ст. 25–26. Утім, на відміну від Угоди ТРІПС, яка застосовує концепцію «новизни» і «оригінальності» промислового зразка, Директива використовує лише концепцію «новизни» (ст. 3–4 Директиви). Це пов'язано з тим, що концепція «оригінальності» має американське походження, у той час як у ЄС застосовується концепція «новизни». І тут варто зазначити, що в Угоді ТРІПС концепція «новизни» не розкривається, але згадується лише, що такі об'єкти ІВ мають відрізнятися від відомих промислових зразків, але критеріїв того, як саме вони мають відрізнятися та як проводити їх порівняння, Угода ТРІПС не наводить. Натомість Директива встановлює такі критерії, зокрема, вказуючи, що «новим» промисловий зразок визнається, якщо на дату виникнення права на пріоритет не було оприлюднено жодного тотожного промислового зразка⁶. Ураховуючи, що в ЄС існує база даних промислових зразків, то порівняння щодо тотожності може бути швидким та ефективним. Також суттєво відрізняється від визначеного в Угоді ТРІПС і строк охорони патенту на промисловий зразок. Так, ст. 26 Угоди ТРІПС установлює, що строк охорони надається «щонайменше на 10 років». Натомість положення Директиви встановлюють строк охорони в межах від 5 до 25 років. Тобто, на відміну від Угоди ТРІПС, яка передбачає, що строк охорони повинен бути 10 років, Директива не надає автоматично такий строк охорони, однак указує, що за заявою власника патенту п'ятирічний строк охорони може бути продовжено ще на п'ять років. Відповідно, цією Директивою ЄС зменшив строк охорони, яка має надаватися автоматично, з 10 років до п'яти й водночас установив більш високий рівень охорони, ніж передбачено ТРІПС (дозволивши кумулятивно охороняти промисловий зразок строком до 25 років).

¹ Дивись преамбулу (п.4) та ст. 2 п.3 Директиви.

² Дивись преамбулу до Директиви (п.5).

³ Orlando, Laura. (2007). Piracy' provisions under the Enforcement Directive and patent infringement. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2 (10), 642–643.

⁴ Пункт 10 Преамбули до Директиви вказує, що метою Директиви є апроксимація правових систем держав-членів з тим, щоб досягти однорідного рівня охорони ІВ в межах спільного ринку держав-членів ЄС. (*The objective of this Directive is to approximate legislative systems so as to ensure a high, equivalent and homogeneous level of protection in the Internal Market.*).

⁵ Directive 98/71/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1998 on the legal protection of designs. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L._1998.289.01.0028.01.ENG>. (2016, листопад, 11).

⁶ Промислові зразки вважаються тотожними, якщо їхні риси відрізняються лише в незначних деталях.

Директива ЄС 2008/95 про апроксимацію законів держав-членів щодо товарних знаків¹ установлює більш високі стандарти охорони товарних знаків, ніж передбачено Угодою ТРІПС. Так, наприклад, Угодою ТРІПС передбачено, що право на товарний знак може бути анульоване за умови його невикористання впродовж трьох років (ст. 19 ТРІПС). Натомість Директива цей строк розширює до п'яти років (ст. 1 Директиви). Також Директиви, на відміну від ТРІПС, пояснює, що зареєстрований товарний знак можна анульувати за умови, що буде визнано на момент реєстрації такого знаку існування «особистого імені», «авторського права» чи «промислового зразка», який може бути визнано попередником зареєстрованого знаку (ст. 4 п. 4 Директиви). Більше того, на відміну від ТРІПС, яка передбачає лише загальний перелік прав власника товарного знаку, Директиви більш детально та широко визначає їх, зокрема, вказуючи (ст. 5 Директиви). Тобто, чіткий перелік прав правовласника товарного знаку, наданий у Директиві й, зокрема, те, що окрім з таких прав стосуються імпортних та експортних операцій, може бути використано правовласником для більш ефективного використання положень Угоди ТРІПС щодо забезпечення охорони ІВ (див. Розділ 2 Угоди ТРІПС).

Директиви ЄС 2006/116² про строки охорони авторських та суміжних прав тлумачить метод розрахунку строків охорони авторських та суміжних прав, які, згідно Бернської конвенції 1883 р. та Римської конвенції 1961 р., надаються авторам і виконавцям й включені до Угоди ТРІПС. До часу прийняття цієї Директиви було незрозуміло, від якого моменту повинен рахуватися строк охорони цих об'єктів ІВ: від часу смерті автора чи виконання твори чи у якийсь інший спосіб. При цьому, на відміну від ст. 11 Угоди ТРІПС, яка передбачає строк охорони авторських прав упродовж 50 років від кінця календарного року, у якому відбулась публікація, то Директиви встановлює набагато більше – 70 років (ст. 1 Директиви). Аналогічно Директиви розширює і строк охорони прав виконавців та виробників фонограм, який, згідно Римської конвенції 1961 р., становить 20 років, згідно Директиви, розширений до 50 років. При цьому Директиви тлумачить, що здійснення запису чи оприлюднення має бути «фіксовано». Тобто, на відміну від ТРІПС та Римської конвенції 1961 р., Директиви передбачає, що виконавці могли отримати формальну «фіксацію» свого виконання пізніше, ніж воно насправді відбувалося, і строк охорони їх прав повинен рахуватися саме з моменту такої формальної фіксації (ст. 3 Директиви). Тобто цим положенням Директиви фактично роз'яснила державам-членам ЄС, як потрібно виконувати свої зобов'язання за Римською конвенцією 1961 р. та Бернською конвенцією 1883 р., які включені до Угоди ТРІПС (ст. 3 Угоди ТРІПС).

Інші директиви ЄС також установлюють правові засади виконання вимог Угоди ТРІПС. Це може також здійснюватися шляхом тлумачення Угоди ТРІПС щодо тих чи інших об'єктів ІВ або правил їх охорони. Так, Директива 2009/24/EC³ щодо правової охорони комп'ютерних програм установлює виключні права⁴ та обов'язки користувача комп'ютерної програми, які не містяться в Угоді ТРІПС або в Бернській конвенції. При цьому Директиви визнає комп'ютерні програми, охоронювані згідно норм Бернської конвенції, як «літературні твори» та вказує, що нею не надаються будь-які права щодо охорони «інтерфейсу, ідей чи принципів функціонування комп'ютерної програми» (Ст. 1 п. 2 Директиви). Останні, за загальним правилом⁵, є предметом патентної охорони, яку опосередковано погоджено в Директиві в ст. 8, де зазначено, що положення Директиви не забороняють застосовувати патентної або іншої охорони комп'ютерної програми. Зі

¹ Directive 2008/95/EC of the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1471604630296&uri=CELEX:32008L0095>>. (2016, листопад, 11).

² Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1471608657852&uri=CELEX:32006L0116>>. (2016, листопад, 11).

³ Directive 2009/24/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the legal protection of computer programs. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1470400931735&uri=CELEX:32009L0024#ntr3-L_2009111EN.01001601-E0003>. (2016, листопад, 11).

⁴ Наприклад, ст. 6 Директиви дозволяє декомпіляцію комп'ютерних програм, а ст. 5 Директиви дозволяє створювати її копії для власних потреб користувача в разі, якщо це не призведе до суттєвої шкоди власнику такої програми.

⁵ Чибисов, Д.М. (2016). Патентование компьютерных программ по праву ВТО: проблемы правовой квалификации и правоприменительная практика. *Таджикистанский ежегодник международного публичного и частного права*. Душанбе, 105-106.

змісту ст. 8 Директиви можна зробити висновок, що комп'ютерна програма може охоронятися як авторським правом, так і за допомогою патенту, торгової марки, правил, що стосуються недобросовісної конкуренції та охорони компонувань топографій інтегральних мікросхем. Схожа ситуація й із охороною баз даних, яку було запроваджено в Директиві¹ 96/9/ЕС. Більшу ілюстрацію тлумачення, доповнення або розширення зобов'язань за ТРІПС можна побачити зі змісту Директиви ЄС про охорону біотехнологій², де, посилаючись на можливість, передбачену ТРІПС щодо заборони патентування за обставин супільної моралі³, Директива наводить перелік таких обставин, додаючи до них «етичні принципи» (п. 44 Преамбули), поняття, яке не використовувалося в ТРІПС.

Таким чином, можна стверджувати, що директиви ЄС на наднаціональному рівні встановлюють правила та процедури, які мають застосовуватися державами-членами СОТ та які є членами ЄС для виконання своїх зобов'язань за ТРІПС. Такі правила і процедури доповнюють зміст Угоди ТРІПС та дозволяють уникати несистемного трактування Угоди державами-членами ЄС. Утім, на відміну від Угоди ТРІПС, яка комплексно ввібрала в себе правила і стандарти охорони всіх об'єктів ІВ, ініціативи ЄС мають секторальний⁴ характер та закріплена в різних документах різної правої сили⁵. Комpetенція держав-членів ЄС щодо трактування вимог ТРІПС обмежується компетенцією Союзу, а саме тими нормативними актами, які в той чи інший спосіб урегулювали питання охорони ІВ, передбачене ТРІПС. Це означає, що сьогодні компетенція ЄС щодо трактування та доповнення Угоди ТРІПС на рівні ЄС стосується торгових марок, патентів на комп'ютерні програми, біотехнологій, літературних творів та топографій інтегральних мікросхем⁶.

При цьому варто зазначити, що питання того, чи може ЄС змінювати та доповнювати положення Угоди ТРІПС шляхом прийняття директив, регламентів та рішень, є достатньо неоднозначним. Як пише Т. Коттер⁷ та С. Сабраманян⁸, з точки зору міжнародного права, шляхом підписання міжнародної угоди державою або міжнародною організацією, останні погоджуються з переважною силою міжнародного договору на внутрішньодержавним або регіональним правом⁹. При цьому, згідно ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, держави або міжнародні організації не можуть виправдовувати порушення своїх зобов'язань за міжнародними договорами з причини того, що їх внутрішнє право суперечить таким зобов'язанням. І Суд ЄС цю позицію також підтверджив, указуючи, що міжнародні зобов'язання Союзу мають виконуватися належним чином¹⁰, а Європейська комісія «повинна поважати міжнародне право при виконанні своїх повноважень»¹¹. Разом із цим С. Сабраманян пише, що ЄС створив такий правовий порядок, який «не передбачає можливість прямої дії» та інтерпретації міжнародних зобов'язань державами-

¹ Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1470400931735&uri=CELEX:31996L0009>>. (2016, листопад, 11).

² Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1470402968865&uri=CELEX:31998L0044>>. (2016, листопад, 11).

³ Дивись п. 36 Преамбули Директиви ЄС про охорону біотехнологій (*Directive 98/44/EC*).

⁴ Окрім патентної уніфікації, в ЄС створено компліментарний механізм реєстрації торгових марок, який діє або в сукупності з внутрішньодержавним, або окремо від останнього.

⁵ Наприклад, директиви передбачають, що держави-члени ЄС мають самостійно імплементувати їх для досягнення вказаних в директивах цілей. Натомість регламенти ЄС мають пряму дію на всій території Союзу і можуть застосовуватися безпосередньо після їх прийняття без будь-яких допоміжних засобів їх імплементації у внутрішньодержавне право членів ЄС.

⁶ Directive 87/54/EEC of 16 December 1986 on the legal protection of topographies of semiconductor products. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31987L0054>>. (2016, листопад, 11).

⁷ Cottier, T., Schefer, K. (1998) The Relationship between World Trade Organization Law, National and Regional Law. *J Int'l Economic L*, 1, 86.

⁸ Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

⁹ Це також підтверджується положеннями Віденської конвенції про право міжнародних договорів (ст.26).

¹⁰ Параграф 18 рішення по справі Case 104/81, Hauptzollamt Mainz v. Kupferberg [1982] ECR 3641.

¹¹ Див. параграф 9 рішення Case C-286/90, Anklagemyndigheden v. Peter Michael Poulsen and Diva Navigation Corp [1992] ECR I-6019. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61990CJ0286>>. (2016, листопад, 11).

членами ЄС¹. Тому науковець робить висновок, що право ЄС «залишає за собою переважну силу порівняно з правом СОТ»². Ми погоджуємося з цим висновком.

Підводячи висновки варто підкреслити, що вбачається поступове посилення ролі ЄС у трактуванні, конкретизації та доповненні зобов'язань держав-членів ЄС за Угодою ТРІПС, що пов'язано як із посиленням інтеграційних процесів в ЄС та визначенням виключної компетенції Союзу у певних питаннях охорони ІВ, так і з метою гармонізації матеріального права членів ЄС щодо умов охорони об'єктів ІВ згідно Угоди ТРІПС та Європейської патентної конвенції. Право ЄС встановлює для держав-членів ЄС правові зобов'язання перед ЄС, які звужують компетенцію держав-членів ЄС у питаннях імплементації положень Угоди ТРІПС та забезпечення застосування Угоди на внутрішньодержавному рівні, що спочатку було необхідно для цілей участі ЄС у СОТ як митного союзу, а потім, стало елементом посилення інституційної системи ЄС на міжнародному рівні як актора, що консолідує на собі ряд повноважень держав-членів. Діяльність ЄС у цьому питанні стала можливою у тому числі завдяки умисним прогалинам права СОТ закріпленим в Угоді ТРІПС у 1994 р. і ЄС використовує ці прогалини для того, щоб застосовувати власну інтерпретацію та правила охорони ІВ. Таким чином можна констатувати появу на міжнародній арені міжнародного актора компетенція якого конкурює із компетенцією СОТ та ВОІВ у питаннях охорони ІВ.

Шляхом гармонізації, ЄС змінює та доповнює Угоду ТРІПС, що сприяє фрагментації міжнародного права та послаблює інституційний вплив СОТ. При цьому, ЄС не послідовно тлумачить Угоду ТРІПС, а позиція ЄС яка полягає у тому, щоб надавати міжнародним договорам, таким як ТРІПС, статусу нижчого ніж мають договори про заснування ЄС є невірною з урахуванням вимог Віденської конвенції про право міжнародних договорів. З огляду на це, питання взаємодії права СОТ та права ЄС є актуальним та потребує вирішення для цілей створення єдиних правил на території держав-членів СОТ, а не лише держав-членів ЄС.

References:

1. *Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights* (adopted 15 April 1994, entered into force on January 1, 1995). <https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/final_e.htm#TRIPs>. (2016, November, 11). [in English].
2. Billiet, S. (2006) From GATT to the WTO: The Internal Struggle for External Competences in the EU, *JCMS*, 44, 899-919. [in English].
3. Bogachova, L.L. (2015). Mechanism vyrischenna kolisiy mizh evropeiskim I nacionalnim pravom (teoretichni aspekty) [The mechanism of resolving conflicts between European and national law (theoretical aspects)]. *Yuridichnyi naukoviy zhurnal* [Legal Science Journal], 6, 12. <http://lsej.org.ua/6_2015/3.pdf>. (2016, November, 11). [in Ukrainian].
4. Chybisov, D.M. (2016). Patentovanye komp'yuternykh prohramm po pravu WTO: problemy pravovoy kvalifikatsyy y pravoprymenitel'naya praktika [Patent protection of computer programs under WTO law: problems of legal qualification and practice]. *Tadzhikstanskyy ezhegodnyk mezhdunarodnoho publychnoho y chastnoho prava* [Tajik Yearbook of International public and private law], Dushanbe, 104-113. [in Russian].
5. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union OJ C 83, 30.3.2010. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF>>. (2016, November, 11). [in English].
6. Cottier, T., Schefer, K. (1998) The Relationship between World Trade Organization Law, National and Regional Law. *J Int'l Economic L*, 1, 83-122. [in English].
7. Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights. <<http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/48/oj>>. (2016, November, 11). [in English].
8. Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1471608657852&uri=CELEX:32006L0116>>. (2016, November, 11). [in English].
9. Directive 2008/95/EC of the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1471604630296&uri=CELEX:32008L0095>>. (2016, November, 11). [in English].
10. Directive 2009/24/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the legal protection of computer programs. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1470400931735&uri=CELEX:32009L0024#ntr3-L_2009111EN.01001601-E0003>. (2016, November, 11). [in English].

¹ Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

² Subramanian, S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, листопад, 11).

11. Directive 87/54/EEC of 16 December 1986 on the legal protection of topographies of semiconductor products. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31987L0054>>. (2016, November, 11). [in English].
12. Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1470400931735&uri=CELEX:31996L0009>>. (2016, November, 11). [in English].
13. Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1470402968865&uri=CELEX:31998L0044>>. (2016, November, 11). [in English].
14. Directive 98/71/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1998 on the legal protection of designs. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.1998.289.01.0028.01.ENG>. (2016, November, 11). [in English].
15. El Said, M. The European Union Free Trade Agreements (EU FTAs) and TRIPS-Plus: Challenges and Opportunities for the Ukraine. <http://www.undp.org.ua/images/stories/IPRandAEM_Kyiv/EU%20TRIPS-Plus%20Rules%20Ukraine_ENG.doc>. (2016, November, 11). [in English].
16. Ennan, R.E. Pravo intelektual'noi vlasnosti v nadnatsional'niy pravoviy systemi (Yevropeys'kyy Soyuz) [Intellectual property in supranational legal system (European Union)]. Odesa. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava* [Actual problems of state and law], 36, 418-423. [in Ukrainian].
17. Judgment of the Court (Grand Chamber) on Daiichi Sankyo Co. Ltd and Sanofi-Aventis Deutschland GmbH v DEMO Anonimos Viomikhaniki kai Emporiki Etairia Farmakon of 18 July 2013. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0414>>. (2016, November, 11). [in English].
18. Judgment of the Court in Case C-377/98, Netherlands v. Parliament and Council of 9 October 2001. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61998CJ0377>>. (2016, November, 11). [in English].
19. Judgment of the Court in Joined Cases C-300/98 and C-392/98 of 14 December 2000. <<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=45447&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1083917>>. (2016, November, 11). [in English].
20. Kivalova, T.S. (2009). Rozvytok mizhnarodno-pravovykh pryntsyppiv v epokhu hlobalizatsiyi [The development of international legal principles in the age of globalization]. Odesa. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava* [Actual problems of state and law], 3, 318-325. [in Ukrainian].
21. Muravyov, V. (2007). Problemy harmonizatsiyi zakonodavstva derzhav-chleniv ta tretikh krayin v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi [Problems of harmonization of the laws of the Member States and third countries in the context of European integration]. *Ukrayins'kyy shchorichnyk mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Yearbook of International Law], 286-319. [in Ukrainian].
22. Orlando, L. (2007). Piracy' provisions under the Enforcement Directive and patent infringement. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2 (10), 642–643. [in English].
23. Rosas, A. (2008). The European Court of Justice and Public International Law. In J. Wouters, A. Nollkaemper and E. de Wet (Eds.), *The Europeanisation of International Law – The Status of International Law in the EU and its Member States*. The Hague: T.M.C. Asser Press. [in English].
24. Santa-Cruz, S., Maximiliano (2007). Intellectual Property Provisions in European Union Trade Agreements: Implications for Developing Countries, ICTSD IPRs and Sustainable Development Issue Paper No. 20, International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva, Switzerland. <<https://www.iprsonline.org/resources/docs/Santa-Cruz%20Blue20.pdf>>. (2016, November, 11). [in English].
25. Subramanian S. (2010). EU Obligation to the TRIPS Agreement: EU Microsoft Decision. *Eur J Int Law*, 21. <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/997.full#aff-1>>. (2016, November, 11). [in English].
26. Vienna Convention on the Law of Treaties 1986. <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf>. (2016, November, 11). [in English].
27. Vyshnakov, O.K (2012). Integratsiynye pravo yak instrument «yevropeizatsii» Ukrayiny: structura ta zmist [Integration law as a tool of «Europeanization» of Ukraine: the structure and the content]. Kyiv. *Evropeyske pravo* [European law], 2-4, 145-157. [in Ukrainian].
28. Vyshnakov, O.K. (2014). Nadnacionalne pravo yak fenomen [Supranational law as a phenomenon]. Odesa: *Yuridichna literatura* [Legal literature], 119-124. [in Ukrainian].